

Sugu – Seksuaalsus – Abielu – Perekond

Euroopa protestantlike kirikute ühenduse nõukogu refleksioonid

(Gender – Sexuality – Marriage – Family

Reflections on behalf of the Council of the Communion of Protestant Churches in Europe)

Viin 2025

Dokument „Gender – Sexuality – Marriage – Family” on Euroopa Protestantlike Kirikute Osaduskonna (CPCE) koostatud mahukas uurimus, mis käsitleb soo, seksuaalsuse, abielu ja perekonna küsimusi tänapäeva Euroopa protestantlikes kirikutes. Dokumendi eesmärk ei ole kehtestada üht siduvat õpetuslikku seisukohta, vaid pakkuda kirikutele teoloogilist ja teaduslikku raamistikku keeruliste eetiliste küsimuste arutamiseks ning aidata säilitada kirikuosadust olukorras, kus liikmeskirikute arusaamad erinevad.

Uurimus lähtub protestantliku teoloogia põhialustest: inimene on loodud Jumala näo järgi, Pühakiri on kristliku usu ja elu keskne alus ning eetilisi otsuseid juhivad vabaduse, vastutuse, armastuse ja õigluse põhimõtted. Samas rõhutatakse, et Piiblit tuleb alati tõlgendada ajaloolises ja kultuurilises kontekstis ning arvesse tuleb võtta ka teadmisi bioloogiast, psühholoogiast, sotsioloogiast ja teistest teadustest.

Dokument kirjeldab kolme peamist teoloogilist lähenemist soo ja seksuaalsuse küsimustes. Esimene rõhutab kahe soo – mehe ja naise – loomulikkust ja püsivat binaarsust ning peab heteroseksuaalset abielu Jumala loomiskorra keskseks väljenduseks. Teine käsitlus tunnustab küll bioloogilist erinevust, kuid peab olulisemaks inimese identiteeti Kristuses ning näeb armastust, ustavust ja vastutust võimalike kristlike väärtustena ka samasoolistes suhetes. Kolmas lähenemine seab küsimärgi alla arusaama, et „mees” ja „naine” oleksid muutumatud olemuslikud kategooriad, rõhutades hoopis uut identiteeti Kristuses, kus „ei ole meest ega naist” (Gl 3:28).

CPCE ei kuuluta neist ühtegi seisukohta ainsaks õigeks. Selle asemel kasutatakse mõistet „protestantlik koridor”, mis tähendab, et protestantliku usu raamides võib eksisteerida mitu teoloogiliselt põhjendatud seisukohta, kui need jäävad kooskõlla evangeeliumi põhisisuga. Samas märgitakse, et mõned seisukohad võivad osutuda väljapoole seda koridori jäävaks, eriti kui need kahjustavad inimese väärikust või välistavad inimesi kristlikust osadusest. Dokumendis rõhutatakse väga selgelt, et vihkav või alandav kõneviis LGBTQI+ inimeste suhtes on vastuvõetamatu.

Abielu ja perekonna käsitluses rõhutatakse, et nende vormid on ajaloo jooksul muutunud. Reformatsioon muutis arusaama abielust, eemaldudes sakramendiõpetusest ja rõhutades vastastikust partnerlust, hoolt ja vastutust. Tänapäeva Euroopas nähakse perekonda mitmekesise nähtusena: lisaks traditsioonilistele peredele käsitletakse kärgperesid, üksikvanemaid, rahvusvahelisi ja samasooliste paaride perekondi. Dokumendi järgi ei ole perekonna väärtus seotud üksnes traditsioonilise vormiga, vaid eelkõige sellega, kas suhted väljendavad armastust, õiglust, hoolt ja vastutust.

Oluline osa uurimusest käsitleb seksuaalset väärkohtlemist kirikutes. Tuuakse esile, et vaimuliku autoriteedi kuritarvitamine võib põhjustada sügavat emotsionaalset ja vaimset traumat ning kahjustada inimese usku ja kuuluvustunnet kirikusse. Seetõttu kutsutakse kirikuid üles looma selgeid kaitse- ja kaebusmehhanisme ning toetama väärkohtlemise ohvreid.

Dokumendi lõpuosa keskendub küsimusele, kuidas kirikud saavad jääda osadusse ka sügavate eetiliste erimeelsuste korral. Analüüsides erinevaid Euroopa protestantlikke kirikuid, jõutakse järeldusele, et lahkarvamused soo, seksuaalsuse ja abielu küsimustes ei pea automaatselt lõhkuma kiriku ühtsust. Kuid see nõuab vastastikust austust, valmisolekut kuulata, jätkata ühist piiblitõlgendust ja võtta tõsiselt teiste kirikute kogemusi ning argumente. Kirikuosadus tähendab seega mitte ainult ühist õpetust, vaid ka „lahkarvamuste eetikat” – oskust jääda dialoogi ka siis, kui täielikku üksmeelt ei saavutata.

Dokumendi üks keskseid järeldusi on, et kirikuosadus ei tähenda tingimata täielikku üksmeelt kõigis eetilistes küsimustes. Euroopa protestantlikud kirikud võivad jääda osadusse ka siis, kui nad erinevalt mõistavad soo, seksuaalsuse või abielu küsimusi. Selle eelduseks on vastastikune austus, valmisolek kuulata teistsuguseid seisukohti ja soov jätkata ühist piiblitõlgendust ning teoloogilist arutelu. Kiriku ühtsus põhineb eelkõige ühisel usul Kristusesse, mitte täielikul eetilisel üksmeelel.

Dokument selgitab, miks Euroopa protestantlikud kirikud peavad soo, seksuaalsuse, abielu ja perekonna küsimusi oluliseks teoloogiliseks ja ühiskondlikuks teemaks. Teksti lähtekohaks on Pauluse sõnad Galaatia kirjast: „ei ole meest ega naist, sest teie kõik olete üks Kristuses Jeesuses” (Gl 3:28). Seda kasutatakse lähtepunktina arutelule selle üle, kuidas Kristuses saadud uus identiteet mõjutab arusaama inimesest, soost, seksuaalsusest ja perekonnast.

Dokument rõhutab, et vaidlused soo ja seksuaalsuse üle ei ole kiriku jaoks midagi uut. Kristlik kirik on kogu oma ajaloo jooksul pidanud arutlema selle üle, kuidas mõista inimese olemust, suhteid, abielu ja perekonda. Seetõttu ei saa tänapäeva arutelusid pidada lihtsalt kõrvalekaldeks „traditsioonilisest”

kristlusest. Samuti juhitakse tähelepanu sellele, et arusaamad soost ja seksuaalsusest on ajalooliselt muutunud ning isegi lääne kristlikus kultuuris ei ole alati mõeldud kahest soost samal viisil nagu tänapäeval.

Tekst selgitab, et kaasaegsed arutelud puudutavad mitte ainult samasoolisi suhteid, vaid ka küsimust, mida üldse tähendab „mees” ja „naine”. Suurenenud tähelepanu transsoolisusele ja intersoolisusele on sundinud kirikuid uuesti läbi mõtlema, kas sugu tuleb mõista rangelt binaarsena või pigem mitmekesisema ja keerulisema nähtusena. Dokument rõhutab, et kirik ei saa neid küsimusi käsitleda üksnes traditsiooniliste vastuste kordamisena, vaid peab võtma arvesse ka teaduslikke teadmisi ja inimeste tegelikke kogemusi.

Aastal 2018 otsustas Euroopa Protestantlike Kirikute Osaduskond (CPCE) algetada ametliku uurimisprotsessi teemadel „seksuaalsus ja sugu” ning „eetilised erimeelsused ja kirikuosadus”. Selle eesmärk oli anda ülevaade kaasaegsetest teaduslikest käsitlustest, uurida nende seost teoloogiaga ning aidata mõista, kuidas saavad kirikud jääda osadusse ka siis, kui nad eetilistes küsimustes eri meelt on. Dokument rõhutab, et protestantlik kirikuosadus ei tähenda täielikku üksmeelt kõikides moraaliküsimustes, vaid ühist pühendumist evangeeliumile ja sakramentidele.

Uurimus kasutab mõistet „protestantlik koridor”. Selle all mõeldakse, et protestantliku usu raamides võib eksisteerida mitu teoloogiliselt põhjendatud seisukohta. Kõik arvamused ei ole siiski võrdselt vastuvõetavad: piirid määravad protestantliku usu põhialused nagu õigeksmõistmine usu läbi, Pühakirja keskne tähendus ning inimese väarikus Jumala näo järgi looduna. Koridori mõte ei ole sundida kõiki kirikuid jõudma samale seisukohale, vaid kutsuda neid jätkama ühist arutelu ja piiblitõlgendust.

Dokument rõhutab ka, et uurimus ei keskendu üksnes teooriale. Selle eesmärk on aidata kirikutel paremini mõista praktilisi ja pastoraalseid küsimusi, mis puudutavad koguduste elu. Samuti käsitletakse seksuaalset väärkohtlemist kirikutes ning vajadust luua kaitsemehhanisme ja toetada ohvreid. Uurimuse lõpuosas analüüsitakse erinevate Euroopa protestantlike kirikute kogemusi ning näidatakse, kuidas kirikud püüavad säilitada osadust ka sügavate eetiliste lahkarvamuste keskel.

Kontekst ja taust

See peatükk käsitleb seda, kuidas soo, seksuaalsuse, abielu ja perekonna küsimused kujunevad tänapäeva Euroopa ühiskondlikes ja kultuurilistes oludes ning kuidas kirikud nende muutustega suhestuvad. Dokumendi järgi ei kujunda inimese arusaamu ainult teoloogia või kiriku õpetus, vaid ka igapäevane

kogemus, ühiskondlikud väärtused, keel, poliitika ja kultuurilised arengud. Kirikud tegutsevad alati konkreetse ühiskondlikus kontekstis ning ei saa neid mõjusid ignoreerida.

Tekst rõhutab, et inimese kogemus soost ja identiteedist on väga erinev. Mõne inimese jaoks on oma sooidentiteedi ja ühiskondlike ootuste ühendamine loomulik ja probleemitu, teiste jaoks võib see olla seotud sügava sisemise konflikti, häbi või kannatusega. Kirikute ja koguduste ülesanne on seetõttu luua keskkond, kus inimesed saaksid elada väärikalt ja kogeda kuuluvust. Dokument juhib tähelepanu ka sellele, et keel mängib olulist rolli soo ja võimusuhte kujundamisel. Mitmetes Euroopa keeltes on grammatilised sood ning see mõjutab viisi, kuidas inimesed mõistavad iseennast ja teisi. Seetõttu arutatakse üha rohkem kaasava ja sooneutraalse keele kasutamist nii ühiskonnas kui ka kirikus.

Ühiskondlikes väärtustes nähakse viimastel aastakümnetel suurt muutust. Traditsiooniliste autoriteetide – kiriku, perekonna ja kindlate soorollide – mõju on vähenenud ning kasvanud on individuaalse vabaduse, eneseteostuse ja identiteedi tähtsus. Samas rõhutatakse, et areng ei liigu ainult ühes suunas. Mitmel pool Euroopas on tekkinud vastureaktsioon, mis kaitseb traditsioonilisi pere- ja soorolle ning näeb kaasaegseid muutusi ohuna ühiskondlikule stabiilsusele. Kirikud on nende pingete keskel ning erinevad kristlikud kogukonnad reageerivad muutustele erinevalt.

Dokument annab ülevaate feminismist ja LGBTQI+ liikumisest kui olulistest ühiskondlikest mõjutajatest. Feminismi arengut kirjeldatakse kolme laine kaudu: esimeses keskenduti naiste hääleõigusele ja haridusele, teises võrdsusele tööelus ja kontrollile oma keha üle ning kolmandas hakati rohkem uurima identiteeti, seksuaalsust ja ühiskondlikke võimusuhteid. Kolmanda laine mõjul kujunes välja queer-teooria, mis seab küsimärgi alla arusaama, et sugu ja seksuaalsus oleksid üksnes bioloogiliselt määratud.

Oluliseks teemaks on ka seksuaalrevolutsioon 1960.–1970. aastatel, mis muutis põhjalikult suhtumist seksuaalsusesse, abielusse ja perekonda. Seksuaalsust hakati seostama rohkem armastuse ja isikliku eneseteostusega kui üksnes abielu ja laste saamisega. Selle tulemusel suurenes ühiskonnas samasooliste suhete nähtavus, legaliseeriti lahutused ja paljudes riikides ka samasooliste partnerlused ning abielud. Samal ajal märgitakse, et muutused tõid kaasa ka kriitikat: mõned nägid seksuaalset vabadust uute survevormide ja tarbimiskultuuri osana.

Perekonna ja abielu käsitletuses rõhutatakse, et Euroopa ühiskondades on abielu tähendus muutunud. Kui varem oli abielu peamiselt majanduslik ja sotsiaalne institutsioon, siis nüüd nähakse seda eelkõige armastuse, partnerluse ja

vastastikuse toetuse suhtena. Inimesed abielluvad hiljem, lahutusi on rohkem ning kooselu väljaspool abielu on muutunud tavaliseks. Seetõttu ei ole abielu enam iseenesestmõistetav eluetapp, vaid üks võimalik valik teiste kõrval. Dokument kutsub kirikuid mõtlema sellele, kuidas nad suudavad sellises olukorras pakkuda positiivset ja usutavat arusaama abielust ja perekonnast.

Teoloogilised suundumused

See peatükk käsitleb protestantliku teoloogia põhilisi lähtekohti soo, seksuaalsuse, abielu ja perekonna küsimustes. Teksti keskmes on kolm teemat: kuidas mõistetakse inimest teoloogiliselt, kuidas tõlgendatakse Pühakirja ning kuidas kujuneb protestantlik eetika. Dokument rõhutab, et tänapäevased arutelud soo ja seksuaalsuse üle ei puuduta üksnes üksikuid moraalküsimusi, vaid mõjutavad kogu kristlikku arusaama inimesest, Jumalast ja kirikust. Feministlik ja sooteoloogiline mõtlemine on muutnud viisi, kuidas protestantlik teoloogia mõistab inimese olemust, Piibli tõlgendamist ja eetikat.

Peatüki esimene osa käsitleb teoloogilist antropoloogiat ehk küsimust „mis on inimene?”. Protestantlik teoloogia ei alusta inimest käsitledes tema bioloogilisest olemusest ega psühholoogilistest omadustest, vaid inimese suhtest Jumalaga. Inimene on loodud Jumala näo järgi ning tema elu põhineb Jumala pideval hoolitsusel ja armul. Dokument rõhutab, et inimene ei ole määratletud üksnes oma võimete, soo või ühiskondliku rolli kaudu, vaid eelkõige Jumala armastava suhte kaudu temaga. Samas peetakse oluliseks ka teaduslikke teadmisi bioloogiast, psühholoogiast ja sotsiaalteadustest, sest need aitavad paremini mõista inimese kogemust ja elu tegelikkust.

Olulisel kohal on arutelu selle üle, mida tähendab olla loodud Jumala näo järgi. Dokument kirjeldab mitut võimalikku tõlgendust. Mõned teoloogid rõhutavad inimese ülesannet esindada Jumalat maailmas ja hoolitseda loodu eest. Teised näevad Jumala näo järgi loodud inimesest teeb inimese see, et ta suudab armastada ja olla suhtes teistega. Kaasaegses protestantlikus teoloogias peetakse eriti oluliseks relatsioonilist käsitlust: inimene on Jumala näo järgi loodud eelkõige seetõttu, et ta on kutsutud elama suhtes Jumala, teiste inimeste ja kogu looduga. Selline lähenemine rõhutab vastastikust sõltuvust, haavatavust, hoolimist ja armastust. Feministlik teoloogia on seejuures juhtinud tähelepanu sellele, et ajalooliselt on naisi sageli Jumala näo järgi loodud inimestena vähem väärtustatud ning seetõttu tuleb kõiki inimesi käsitleda võrdse väärikusega.

Dokument rõhutab ka protestantliku õpetuse keskset ideed inimese patususest ja õigeksmõistmisest usu läbi. Inimene elab küll Jumala loodud maailmas, kuid on samal ajal katki ja enesekeskne. Seetõttu ei saa ükski inimene ega ühiskond olla täielikult õiglane või täiuslik. Ometi on inimene kutsutud elama Jumala armust ning saama Kristuses uueks looduks. Pauluse kirjades rõhutatakse, et Kristus on tõeline Jumala kuju ning ristimise kaudu kutsutakse inimesed osalema selles uues reaalsuses. Protestantliku õpetuse keskmeks on arusaam, et pääste ei põhine inimese moraalsel saavutustel, vaid Jumala armul. See tähendab, et inimese väärtus ei sõltu tema soost, seksuaalsusest ega sotsiaalsest staatusest.

Peatüki teine suur teema on Pühakirja tõlgendamine. Protestantlikud kirikud peavad Piiblit kristliku usu keskseks autoriteediks, kuid rõhutavad, et Piiblit tuleb alati tõlgendada ajaloolises kontekstis. Dokument hoiatab liiga sõnasõnalise või legalistliku piiblitõlgenduse eest ning rõhutab vajadust eristada evangeeliumi tuuma selle ajaloolistest väljendusvormidest. Mitmed Piiblis esinevad ühiskondlikud korraldused – näiteks orjus või patriarhaalne ühiskond – kuulusid oma aja kultuurikonteksti ega ole automaatselt tänapäeval siduvad. Seetõttu tuleb ka soo ja seksuaalsuse küsimustes arvestada nii Piibli ajastu teadmist kui ka kaasaegset teadmist inimesest ja ühiskonnast.

Dokument tutvustab nn „Wesley nelinurka”, mille järgi kristlik eetika kujuneb nelja allika koosmõjus: Pühakiri, traditsioon, mõistus ja kogemus. Pühakiri jääb keskseks normiks, kuid selle mõistmisel on oluline kiriku ajalooline kogemus, teaduslik mõtlemine ja inimeste tegelikud elukogemused. Eriti tähtsaks peetakse marginaliseeritud inimeste – näiteks naiste ja LGBTQI+ inimeste – kogemuste kuulamist, sest nende lood võivad avada uusi vaatenurki Piibli tõlgendamisel. Feministlik ja vabastusteoloogiline lähenemine rõhutab, et teoloogia ei sünni abstraktselt, vaid inimeste konkreetsete kannatuste ja kogemuste keskel.

Peatüki viimane osa käsitleb protestantliku eetika põhiväärtusi: vabadust, vastutust, õiglust ja armastust. Martin Lutheri järgi on kristlane korraga „vaba isand” ja „kõigi teenija”. Kristlik vabadus ei tähenda üksnes individuaalset autonoomiat, vaid vabadust teenida ligimest armastuses. Vastutus tähendab valmisolekut hoolitseda teiste eest ning õiglus tähendab eriti tähelepanu kõige haavatavamatele ja tõrjutumatele inimestele. Dokument rõhutab, et kristlik armastus ei tohi kunagi õigustada vägivalda ega allasurumist, vaid peab seisma nõrgemate kaitsel. Sellest lähtudes kutsutakse kirikuid hindama soo ja seksuaalsuse küsimusi mitte üksnes abstraktsete normide, vaid inimeste tegeliku heaolu, väärikuse ja armastuse kaudu.

Soolisus

See peatükk käsitleb soo mõistet kristlikus teoloogias ning kaasaegses teaduses. Dokumendi keskne väide on, et sugu ei ole üksnes bioloogiline fakt, vaid ka sügavalt kultuuriline, sotsiaalne ja teoloogiline küsimus. Kristlik kirik on alati tegelenud soo ja sugudevaheliste rollidega, kuid tänapäeva olukord toob kaasa uusi küsimusi: kas sugu tuleb mõista rangelt binaarsena – mehe ja naisena –, või on inimese identiteet keerulisem ja mitmekesisem? Dokument püüab esitada erinevaid teaduslikke ja teoloogilisi seisukohti ning näidata, kuidas protestantlik teoloogia võiks nende küsimustega suhestuda.

Peatüki esimene osa keskendub feministliku teooria ja sotsiaalse konstruktivismi arengule. Simone de Beauvoiri kuulus lause „naiseks ei sünnita, vaid naiseks saadakse” tähistas olulist pööret arusaamas, et soorollid ei ole üksnes bioloogiliselt määratud, vaid kujunevad kasvatus, kultuuri ja ühiskondlike ootuste kaudu. Feministlikud uurimused näitasid, et juba lapse sünnist alates koheldakse poisse ja tüdrukuid erinevalt: neid riietatakse erinevalt, neilt oodatakse erinevat käitumist ning neile omistatakse erinevaid rolle. Kool, meedia ja ühiskond tervikuna kinnistavad neid ootusi veelgi. Sellest vaatenurgast on suur osa sellest, mida peetakse „loomulikult mehelikuks” või „naiselikuks”, tegelikult õpitud käitumine.

Hiljem muutus feministlik mõtlemine keerukamaks ja kriitilisemaks. Teadlased hakkasid rõhutama, et sugu ei saa käsitleda eraldi teistest identiteedi vormidest nagu rass, klass, religioon või seksuaalsus. Sellest arenes välja interseksionaalsuse mõiste, mis uurib, kuidas erinevad identiteedi ja võimu vormid omavahel põimuvad. Näiteks võib mustanahalise naise kogemus erineda oluliselt valge keskklassi naise kogemusest. Judith Butleri mõjul kujunes välja arusaam, et ka bioloogiline sugu ise ei ole lihtsalt neutraalne looduse fakt, vaid saab tähenduse kultuuriliste ja keeleliste süsteemide kaudu. Butler kirjeldab sugu kui performatiivsust – pidevat rolli mängimist ja ühiskondlike ootuste kordamist. Sellest vaatenurgast ei ole olemas püsivat „mehelikkuse” või „naiselikkuse” olemust, vaid need kujunevad kultuuri ja keele kaudu.

Samas ei jäta dokument tähelepanuta keha ja bioloogia tähtsust. Transsooliste ja intersooliste inimeste kogemused on juhtinud tähelepanu sellele, et keha ei ole lihtsalt tühi „sotsiaalne konstruktsioon”. Paljude transinimeste jaoks on kogemus oma kehaga seotud väga sügava identiteeditundega. Intersoolised inimesed omakorda näitavad, et bioloogiline sugu ei ole alati üheselt määratletav. Meditsiinilised uuringud kirjeldavad olukordi, kus inimese kromosoomid, hormoonid või suguelundid ei vasta tavapärasele mees-naine jaotusele. Seetõttu rõhutab dokument, et ka bioloogia ise osutab suuremale mitmekesisusele, kui traditsiooniline binaarne mudel sageli eeldab.

Peatüki teine suur osa käsitleb bioloogilisi käsitlusi soost ja sooidentiteedist. Tutvustatakse evolutsioonibioloogiat, geneetikat, arengubioloogiat ja neuroteadust. Bioloogiline sugu kujuneb keerukate geneetiliste ja hormonaalsete protsesside kaudu ning kuigi enamik inimesi vastab tavapärasele mees-naine jaotusele, esineb looduslikult ka erinevaid variatsioone. Neuroteaduslikud uuringud viitavad sellele, et transsooliste inimeste aju struktuur ja toimimine võivad erineda nii cis-meeste kui cis-naiste omast. Samas rõhutatakse ettevaatust: teadus ei anna lõplikke vastuseid sooidentiteedi küsimustele ning bioloogilisi uuringuid ei tohi kasutada inimeste stigmatiseerimiseks või nende identiteedi eitamiseks. Dokument leiab, et kõige usutavam on biopsühhosotsiaalne mudel, mille järgi sooidentiteet kujuneb bioloogiliste, psühholoogiliste ja sotsiaalsete tegurite koosmõjus.

Teoloogilises osas kirjeldatakse kolme peamist lähenemist soole. Esimene rõhutab loomiskorra binaarsust: Jumal lõi inimese meheks ja naiseks ning see eristus põhineb bioloogial. Selle käsitluse järgi nähakse heteroseksuaalset suhet loomuliku ja jumaliku korrana ning suhtutakse kriitiliselt sooidentiteedi muutmisse. Intersoolisust mõistetakse siin pigem kõrvalekalde või patoloogia kui eraldi identiteedina.

Teine lähenemine peab küll keha oluliseks, kuid ei näe seda absoluutse ja muutumatu normina. Inimese keha on koht, kus kogetakse Jumala loomingulist armu, kuid samal ajal ei saa bioloogiat samastada otseselt Jumala tahtega. Selle vaate järgi on inimene eelkõige loodud Jumala näo järgi inimesena ning alles teises järjekorras mehena või naisena. Kristuses saadud uus identiteet muudab sugulise erinevuse vähem keskseks ning võimaldab näha armastust, hoolt ja ustavust kristlike väärtustena ka väljaspool traditsioonilist binaarset mudelit.

Kolmas teoloogiline lähenemine seab küsimärgi alla arusaama, et „mees” ja „naine” oleksid muutumatud olemuslikud kategooriad. Selle käsitluse järgi on sugu seotud kultuuriliste tähendustega ning kristlik usk avab võimaluse mõelda identiteedist uuel viisil. Queer-teoloogia rõhutab, et kristlus ise sisaldab „võõrastavat” ja ümberkujundavat mõõdet: Kristuses saadud uus identiteet seab küsimärgi alla kõik maised jaotused ja hierarhiad. Galatlaste kirja sõnu „ei ole meest ega naist” mõistetakse siin märgina sellest, et inimese lõplik identiteet ei põhine sugulisel erinevusel, vaid osadusel Kristusega.

Peatüki üldine eesmärk ei ole otsustada, milline käsitlus on ainuõige, vaid näidata, kui keeruline ja mitmetasandiline on soo küsimus nii teaduses kui teoloogias. Dokument rõhutab, et protestantlikud kirikud peavad nende teemadega tegeledes ühendama teadusliku teadmise, piiblitõlgenduse, inimeste kogemused ja kristliku armastuse ning austuse iga inimese väärikuse vastu.

Seksuaalsus

See peatükk käsitleb inimseksuaalsust väga laia ja mitmetahulise nähtusena. Seksuaalsus ei tähenda dokumendi järgi ainult seksuaalseid tegusid, vaid ka identiteeti, suhteid, iha, lähedust ja inimese kogemust iseendast. Seksuaalsus puudutab korraga bioloogiat, psühholoogiat, kultuuri, ühiskonda ja teoloogiat. Dokument rõhutab, et kristlikus traditsioonis on seksuaalsust mõistetud nii Jumala hea annina kui ka võimaliku patu ja väärkohtlemise allikana. Seetõttu tuleb seksuaalsust käsitleda nii inimese haavatavuse kui ka tema suhtevõime kontekstis.

Peatüki esimene osa annab ülevaate bioloogilistest käsitlustest seksuaalsusele. Evolutsioonibioloogia keskendub küsimusele, kuidas seksuaalne käitumine on seotud ellujäämise ja järglaste saamisega. Charles Darwin ja hilisemad evolutsiooniteoreetikud rõhutasid, et seksuaalkäitumine kujunes välja loodusliku ja seksuaalse valiku kaudu. Selle järgi on meeste ja naiste seksuaalkäitumine osaliselt seotud erineva bioloogilise investeringuga järglaste saamisse: naiste reproduktiivne panus on suurem ning seetõttu on nende partnerivalik sageli valivam, meeste seksuaalkäitumist peetakse aga keskmiselt konkurentsile ja sagedamale paaritumisele suunatumaks. Dokument märgib siiski, et selliseid teooriaid on tugevalt kritiseeritud, eriti feministlike teadlaste poolt, kes näevad neis sageli patriarhaalsete ühiskondlike eelduste peegeldust.

Samasoolise seksuaalsuse küsimuses tõdeb dokument, et homoseksuaalset käitumist esineb paljudel loomaliikidel ning ka inimühiskondades on samasooline külgetõmme olnud ajalooliselt püsiv nähtus. Mitmed geneetilised, hormonaalsed ja neuroteaduslikud uuringud viitavad sellele, et seksuaalsel orientatsioonil võivad olla bioloogilised mõjutajad. Samas rõhutatakse, et seni ei ole leitud ühte kindlat „homogeeni” ega ühte lihtsat seletust seksuaalse orientatsiooni kujunemisele. Seksuaalsus näib kujunevat keerulises geneetiliste, hormonaalsete, neuroloogiliste ja sotsiaalsete tegurite koosmõjus. Dokument rõhutab, et teaduslikud uuringud ei võimalda teha lihtsaid moraalseid järeldusi selle kohta, milline seksuaalsus oleks „loomulik” või „ebaloomulik”.

Psühholoogiliste käsitluste osa keskendub sellele, kuidas seksuaalsus on seotud inimese emotsioonide, identiteedi ja suhetega. Evolutsioonipsühholoogia ja neuroteadus kirjeldavad, kuidas inimaju seob seksuaalsuse lähedussuhte, kiindumuse ja empaatiaga. Jaak Panksepa afektiivse neuroteaduse käsitluses nähakse seksuaalsust osana inimese emotsionaalsest ja sotsiaalsest arengust. Inimene ei ole lihtsalt instinktide juhitud olend, vaid võimeline õppima hoolimist, vastastikust austust ja armastust. Seksuaalsus võib olla seotud võimu ja agressiooniga, kuid samas ka vastastikuse läheduse ja hoolitsusega.

Dokument rõhutab, et seksuaalsuse terviklik mõistmine peab arvesse võtma nii keha kui ka emotsioone ja suhteid.

Psühhoanalüütiline traditsioon, eriti Sigmund Freudi käsitlused, tõi seksuaalsuse inimese psüühika keskmesse. Seksuaalsus ei ole üksnes füsioloogiline nähtus, vaid seotud lapse arenguga, identiteedi kujunemise ja inimese alateadvusega. Hilisemad psühholoogilised käsitlused, näiteks kiindumusteooria, rõhutavad varaste suhete tähtsust inimese võimes luua turvalisi ja armastavaid sidemeid. Dokument märgib, et tänapäeva psühholoogia ei käsitle homoseksuaalsust enam haigusena. Kui 1952. aasta DSM-i käsiraamatus liigitati homoseksuaalsus psüühikahäireks, siis nüüdseks on selline käsitus kõrvale jäetud. Seksuaalset identiteeti nähakse palju keerukama ja voolavama nähtusena kui varasemates kategooriates.

Antropoloogiline osa rõhutab, et seksuaalsus ja soorollid on kultuuriliselt väga erinevad. Margaret Meadi klassikalised uurimused näitasid, et mehelikkuse ja naiselikkuse tähendus ei ole universaalne, vaid sõltub konkreetsest ühiskonnast. Erinevad kultuurid mõistavad seksuaalsust, perekonda ja sugudevahelisi rolle erinevalt. Antropoloogia rõhutab, et normid seksuaalsuse kohta ei ole ajatud loodusseadused, vaid kujunevad kultuuriliste tähenduste ja võimusuhte kaudu. Sellest tulenevalt tuleb ettevaatlik olla väidetega, nagu oleks ainult üks „loomulik” või universaalne seksuaalsuse vorm. Dokument rõhutab siiski, et kultuuriline suhtelisus ei tähenda moraalset relativismi: vägivald, väärkohtlemine ja inimese alandamine on vastuolus inimväärikusega sõltumata kultuurist.

Oluline osa peatükist käsitleb queer-teooriat. Queer-teooria seab küsimärgi alla ühiskonnas valitsevad normid heteroseksuaalsuse ja cis-soolisuse kohta. Selle järgi ei ole heteroseksuaalsus lihtsalt neutraalne „normaalne” seisund, vaid ajalooliselt kujunenud võimustruktuur, mis määrab, millised identiteedid ja suhted on ühiskonnas aktsepteeritud. Michel Foucault ja Judith Butler näitasid, kuidas ühiskond loob seksuaalseid identiteete läbi keele, teaduse ja võimu. Queer-teooria ei taha ainult nõuda seksuaalvähemustele õigusi olemasolevas süsteemis, vaid küsib, kuidas üldse tekivad normid selle kohta, mida peetakse normaalseks või kõrvalekalduvaks. Dokument toob näiteks, et isegi heteroseksuaalsuse sees eksisteerivad tugevad normid ja hierarhiad, mis määravad, milliseid suhteid peetakse „õigeteks”.

Teoloogiline osa näitab, et kaasaegne kristlik mõtlemine käsitleb seksuaalsust üha enam inimese suhtevõime osana. Erinevalt varasemast kristlikust traditsioonist, kus seksuaalsust seostati peamiselt abielu ja laste saamisega või vaadeldi seda kahtlustavalt kui patu allikat, nähakse nüüd seksuaalsust sageli

osana inimese kutsumusest armastada ja olla suhtes teistega. Mitmed kaasaegsed teoloogid rõhutavad, et inimene on loodud Jumala näo järgi suhte võimelise olendina ning seksuaalsus võib olla üks viis väljendada armastust, hoolt, ustavust ja vastastikust pühendumist.

Dokument kirjeldab siin kahte peamist teoloogilist suunda. Esimene, mida esindavad näiteks Karl Barth ja Robert Jensen, rõhutab mehe ja naise vastastikust täiendavust. Selle käsitluse järgi kuulub seksuaalsuse sügavam tähendus heteroseksuaalsesse suhtesse ning samasoolised suhted ei vasta täielikult loomise eesmärgile. Teine suund näeb seksuaalsuse keskse tähendusena mitte bioloogilist erinevust, vaid armastust, hoolt, ustavust ja vastastikust vastutust. Selle järgi võib seksuaalsus osaleda Jumala loomingukses töös ka väljaspool traditsioonilist heteroseksuaalset mudelit, kui suhted väljendavad hoolimist, õiglust ja usaldust. Näitena tuuakse Ameerika Evangeelse Luterliku Kiriku dokument „Human Sexuality: Gift and Trust”, mis rõhutab seksuaalsuse head ja loovat potentsiaali, kuid tunnistab samal ajal ka selle haavatavust patu, vägivalla ja egoismi kaudu.

Peatüki üldine järeldus on, et seksuaalsus on sügavalt seotud inimese identiteedi, keha, emotsioonide ja suhetega ning seda ei saa taandada üksikutele bioloogilistele või moraalsetele kategooriatele. Kaasaegne protestantlik teoloogia peab seksuaalsuse küsimustes arvestama teaduslikke teadmisi, inimeste kogemusi ja Piibli sõnumit Jumala armastusest ning inimese väärakusest. Dokument ei anna ühte lõplikku vastust kõigile seksuaalsuse küsimustele, vaid kutsub kirikuid jätkama hoolikat teoloogilist ja pastoraalset arutelu, mis põhineb austusel, vastutusel ja armastusel.

Abielu

See peatükk käsitleb abielu ajaloolist, õiguslikku, sotsioloogilist ja teoloogilist arengut Euroopa kultuuris ning protestantlikus mõtlemises. Dokument rõhutab, et abielu ei ole kunagi olnud täiesti muutumatu institutsioon, vaid on ajaloos pidevalt muutunud koos ühiskonna, õiguse, kultuuri ja kiriku arenguga. Samas nähakse abielu jätkuvalt olulise inimliku ja ühiskondliku suhtena, mille keskmes on vastastikune armastus, hoolimine ja vastutus.

Peatüki alguses kirjeldatakse abielu õiguslikku olemust. Euroopa õigustraditsioonis käsitletakse abielu eelkõige tsiviilõigusliku lepinguna kahe inimese vahel. Abielu ei ole siiski lihtsalt eraasi, sest see puudutab laste õigusi, pärimist, omandit, hooldusõigust ja muid ühiskonna toimimise seisukohalt olulisi küsimusi. Euroopa riikides on välja kujunenud kolm peamist mudelit:

„abielu kõigile”, kus samasoolised ja erisoolised paarid saavad abielluda võrdsetel alustel; traditsiooniline abielu koos registreeritud partnerluse võimalusega; ning ainult mehe ja naise vaheline abielu. Dokument näitab, kuidas erinevad riigid tõlgendavad oma põhiseadusi ja perekonnaseadusi erinevalt ning kuidas samasooliste abielu küsimus on saanud oluliseks ühiskondlikuks ja kiriklikuks vaidluskohaks. Näidetena käsitletakse Poolat ja Saksamaad, kus samade põhiseaduslike tekstide ümber on tekkinud täiesti erinevad tõlgendused.

Sotsioloogiline osa näitab, et abielu tähendus on viimase kahe sajandi jooksul põhjalikult muutunud. Kui varasemates ühiskondades oli abielu peamiselt perekondade vaheline majanduslik ja sotsiaalne kokkulepe, siis alates 18.–19. sajandist hakkas keskele kohale tõusma romantiline armastus ja partnerlus. Kaasaegses Euroopas nähakse abielu üha enam kahe inimese isikliku suhte ja eneseteostuse vormina. Koos sellega on muutunud ka suhtumine lahtusse, kooselusse ja perekonda. Inimesed abielluvad hiljem, elavad sagedamini koos ilma abiellumata ning lahutused on muutunud tavalisemaks. Dokument rõhutab, et need muutused ei tähenda tingimata abielu kadumist, vaid selle ümbermõtestamist. Abielu ei ole enam ühiskondlik kohustus, vaid teadlik valik.

Erilist tähelepanu pööratakse samasooliste abielule ja partnerlustele. Sotsioloogilised uuringud näitavad, et samasooliste paaride suhted võivad olla sama püsivad ja hoolivad kui erisooliste omad. Samuti osutatakse, et samasooliste paaride tunnustamine ei ole üksnes seksuaalvähemuste küsimus, vaid seotud laiemal muutusega selles, kuidas ühiskond mõistab armastust, partnerlust ja perekonda. Mõned teadlased räägivad siin abielu „deinstitutsionaliseerumisest”, kus traditsioonilised soorollid ja perekonnamudelid kaotavad oma varasema enesestmõistetava staatuse. Samas rõhutatakse, et paljude inimeste jaoks säilitab abielu jätkuvalt tugeva sümbolise väärtuse ning toimib pühendumuse ja turvalisuse märgina.

Antropoloogiline osa näitab, et erinevates kultuurides on eksisteerinud väga erinevad abielu- ja perekonnavormid. Monogaamia ei ole ainus ajalooline mudel; paljudes ühiskondades on esinenud polügaamiat, laiendatud perekondi ja muid kooseluvorme. Antropoloogid rõhutavad, et perekonna ja abielu mõiste ei ole universaalne ega ajatu, vaid seotud konkreetsete kultuuriliste ja ühiskondlike tingimustega. Samuti osutatakse, et sugulussuhted ei põhine alati üksnes veresidemetel, vaid võivad kujuneda ka hoolimise, vastutuse ja ühise elu kaudu. Sellest vaatenurgast nähakse samasoolisi suhteid mitte ühiskonna lagunemise märgina, vaid ühe võimaliku viisina korraldada inimestevahelist hoolt ja lähedust.

Teoloogiline osa annab ülevaate kristliku abielukäsitluse arengust. Piiblis leidub väga erinevaid perekonna- ja abielumudeleid. Vana Testament tunneb polügaamiat, Uus Testament rõhutab rohkem ühe mehe ja ühe naise suhet, kuid samal ajal relativiseerivad Jeesus ja Paulus perekonna tähtsust võrreldes Jumala riigiga. Kristlik kogudus ise kujutatakse sageli uue vaimuliku perekonnana. Dokument rõhutab, et juba Piiblis ei ole olemas ainult ühte „klassikalist” perekonnamodelit.

Suurt mõju kristlikule abieluõpetusele avaldas Augustinus, kes sidus seksuaalsuse tugevalt laste saamise ja patu küsimusega. Abielu hakati nägema sakramendina ning seksuaalsust peeti õigustatuks peamiselt prokreatsioon kaudu. Reformatsioon muutis seda käsitlust oluliselt. Martin Luther ja teised reformaatorid loobusid arusaamast abielust kui sakramendist ning rõhutasid selle ilmalikku ja ühiskondlikku mõõdet. Samal ajal väärtustati rohkem abielulist armastust, vastastikust toetust ja füüsilist lähedust. Protestantlikus traditsioonis hakati abielu nägema mitte ainult laste saamise vahendina, vaid ka partnerlusena, mis aitab inimestel vältida üksildust ja elada vastastikuses hoolimises.

Kahekümnenal sajandil tõi naiste õiguste kasv kaasa uued arutelud abielu olemuse üle. Protestantlikud kirikud hakkasid üha enam toetama meeste ja naiste võrdsust abielus ning loobusid õpetusest, mille järgi mees on pere pea ja naine talle alluv. Feministlik teoloogia juhtis tähelepanu sellele, et kiriklik traditsioon oli sageli õigustanud patriarhaalset võimu ning piiranud naiste võimalusi. Samal ajal muutus suhtumine lahutusse. Kui varem rõhutati peaaegu täielikku abielu lahutamatumust, siis hiljem hakati tunnistama, et mõned suhted võivad pöördumatult laguneda ning kirik peab lahutatud inimesi saatma pastoraalse hoolivusega, mitte hukkamõistuga.

Samasooliste suhete küsimus on protestantlikes kirikutes viimastel aastakümnetel olnud üks suurimaid vaidluskohi. Dokument kirjeldab Saksamaa Evangeelse Kiriku (EKD) arengut: algul peeti homoseksuaalsust probleemiks või „hälbeks”, kuid aja jooksul hakati üha enam tunnistama samasooliste inimeste väärikust ja õigust püsivatele armastussuhetele. Piibliteaduslikult jõuti järeldusele, et Piibli tekstid ei käsitle kaasaegset arusaama homoseksuaalsest orientatsioonist ega pikaajalistest samasoolistest partnerlustest. Seetõttu hakkasid mõned kirikud lubama samasooliste paaride õnnistamist ja hiljem ka laulatusi. Teised kirikud jäid siiski seisukohale, et abielu olemuslikuks tunnuseks on mehe ja naise vaheline erinevus.

Dokument kirjeldab siin kahte peamist protestantlikku lähenemist.

Konservatiivsem käsitlus rõhutab, et abielu kui mehe ja naise liit kuulub Jumala

loomiskorda ning selle säilitamine on oluline nii ühiskonna kui ka laste heaolu jaoks. Liberaalsem lähenemine peab keskseks mitte sugudevahelist erinevust, vaid suhte kvaliteeti: armastust, võrdsust, ustavust ja vastutust. Selle järgi tuleb hinnata suhteid mitte üksnes traditsioonilise vormi järgi, vaid selle põhjal, kas need väljendavad kristlikke väärtusi ja austavad inimese väärikust.

Peatüki üldine järeldus on, et protestantlik abieluteoloogia peab tunnistama nii ajaloolist järjepidevust kui ka muutusi. Abielu jääb oluliseks institutsiooniks, kuid selle mõistmine ei ole kunagi olnud täiesti ühesugune. Dokument kutsub kirikuid üles otsima teoloogilist „protestantlikku koridori”, kus erinevad seisukohad saaksid eksisteerida ühise evangeeliumi ja vastastikuse austuse raamides.

Perekond

See peatükk käsitleb perekonna mõiste muutumist tänapäeva Euroopas ning püüab näidata, kuidas ühiskondlikud, kultuurilised ja teoloogilised arengud on mõjutanud arusaamu perekonnast. Dokumendi keskne väide on, et ei eksisteeri ainult ühte „loomulikku” või ajalooliselt muutumatut perekonnamudelit. Perekonnad on alati kujunenud erinevates sotsiaalsetes ja kultuurilistes tingimustes ning muutuvad koos ühiskonnaga. Samas rõhutatakse, et perekond jääb oluliseks kohaks, kus inimesed kogevad armastust, hoolimist, vastastikust sõltuvust ja identiteedi kujunemist.

Sotsioloogiline osa kirjeldab, kuidas Euroopa perekonnad muutusid eriti kiiresti pärast tööstusrevolutsiooni ja 20. sajandil. Traditsiooniline põllumajanduslik suurpere asendus üha enam linnalise tuumperega, kus keskseks sai romantiline armastus ning tööjaotus mehe ja naise vahel. 1950.–1970. aastate „baby boom’i” perioodil domineeris mudel, kus mees töötas väljaspool kodu ning naine hoolitses laste ja kodu eest. Hiljem hakkas see muutuma seoses naiste kasvava osalusega tööturul, tarbimisühiskonna arenguga ning uute heaoluriiklike süsteemidega. Perekonnaelu hakkasid mõjutama ka paremad lastehoiuvõimalused, haridus ja muutunud arusaamad sugude rollidest.

Dokument rõhutab, et erinevates Euroopa kultuurides on perekonna tähendus erinev. Lõuna-Euroopas on perekond sageli tugevama emotsionaalse ja majandusliku sidususe kandja, kus sugulased toetavad üksteist igapäevaselt. Põhja-Euroopas väärtustatakse rohkem individuaalset iseseisvust ning riik pakub rohkem sotsiaalset tuge. See väljendub näiteks selles, et noored lahkuvad põhjamaades vanematekodust varem kui lõunapoolsetes riikides. Samuti mõjutavad perekonda lahutuste sagenemine, uuesti abiellumine ja kärgpered.

Dokument märgib, et vanavanematel on tänapäeva perekondades sageli oluline roll, eriti lahutuste ja perekondlike kriiside korral.

Oluliseks nähtuseks peetakse ka transnatsionaalseid ja globaalseid perekondi. Rände suurenemise tõttu elavad paljud pereliikmed eri riikides ning hoiavad suhteid üleval digitaalsete suhtlusvahendite kaudu. Näiteks võivad Euroopas töötavad hooldajad või koduabilised kasvatada oma lapsi eemalt videokõnede kaudu. See muudab arusaama lähedusest ja perekonnast: füüsiline kooselu ei ole enam ainus viis perekondlike suhteid kogeda. Samuti käsitletakse „rainbow families” ehk samasooliste paaride perekondi, mille levik on seotud suurema ühiskondliku aktsepteerimisega ning reprodutiivtehnoloogiate arenguga. Dokument rõhutab, et seksuaalsuse, laste saamise ja vanemluse vahelised seosed ei ole enam nii ühesed nagu varem.

Peatükk käsitleb ka emaduse ja isaduse muutuvat tähendust. Feministlikud uurimused on näidanud, et emadust on ühiskonnas sageli idealiseeritud, kuid samal ajal on naiste hoolduskoormust alahinnatud. Kaasaegsed käsitlused rõhutavad, et laste kasvatamine ja hoolitsemine ei ole üksnes naiste ülesanne, vaid jagatud vastutus. Isaduse roll on samuti muutunud: mehed osalevad rohkem laste kasvatamises, kodutöodes ja pereelus. Sugude rolle nähakse üha enam mitte etteantud loomulike kategooriatena, vaid ühiskondlike ootuste ja isiklike valikute koosmõjuna.

Antropoloogiline osa rõhutab, et perekond ei põhine alati ainult bioloogilistel sidemetel. Mitmes kultuuris mängivad olulist rolli laiendatud sugulussuhted, kasupered ja kogukondlikud hooldusvormid. Mõiste relatedness ehk „seotus” tähistab siin suhteid, mis kujunevad hoolimise, kooselu ja vastastikuse sõltuvuse kaudu. Sellest vaatenurgast võib perekond hõlmata ka inimesi, kes ei ole omavahel bioloogiliselt seotud. Dokument juhib tähelepanu sellele, et perekond on dünaamiline protsess, mitte jäik struktuur. Samuti rõhutatakse, et erinevad perekonnavormid ei tähenda tingimata ühiskonna lagunemist, vaid peegeldavad ühiskondade mitmekesisust ja muutumist.

Psühholoogiline osa keskendub sellele, kuidas perekonnasuhted mõjutavad inimese identiteeti ja emotsionaalset arengut. Tänapäeva peresuhted on sageli vähem hierarhilised kui minevikus ning vanemate ja laste vahel valitseb suurem emotsionaalne lähedus. Samas võivad pikenenud noorusaeg ja suurem individuaalne vabadus tuua kaasa uusi pingeid. Psühholoogid rõhutavad, et oluline ei ole niivõrd ühe „ideaalse” perekonnamudeli olemasolu, vaid see, kuidas inimesed suudavad üksteise vajadusi austada ning konfliktidega toime tulla. Ka lahutuse puhul rõhutatakse, et määrav ei ole ainult suhte lõppemine,

vaid viis, kuidas inimesed lahkuminekuga toime tulevad ning kuidas säilib hoolivus laste suhtes.

Oluline osa peatükist käsitleb queer-teooriat ja LGBTQI+ inimeste perekonnakogemusi. Queer-teoreetikud kritiseerivad arusaama, et ainult heteroseksuaalne tuumpere oleks „päris” perekond. Kate Weston kirjeldab „valitud perekondi” – lähedaste sõprade ja partnerite võrgustikke, mis täidavad samasuguseid hoolitsuse ja kuuluvuse funktsioone nagu traditsioonilised pered. Dokument rõhutab, et ka paljud heteroseksuaalsed inimesed ei ela klassikalises tuumperes ning et tänapäeva perekonnad võivad olla väga erineva kujuga. Perekonna määratlemisel soovitatakse keskenduda vähem sellele, „mis perekond on”, ning rohkem sellele, „mida inimesed perekonnas teevad”: hoolivad üksteisest, jagavad elu ja vastutust ning loovad vastastikust kuuluvust.

Teoloogiline osa käsitleb protestantlikke arusaamu perekonnast. Martin Luther mõistis perekonda kutsumusena, mille kaudu inimesed teenivad Jumalat ja ligimest. Abielu ja laste kasvatamine ei olnud tema jaoks lihtsalt eraasi, vaid viis osaleda Jumala loodud hoidvas töös. Samas oli Lutheri käsitlus tugevalt patriarhaalne: mees oli pere pea ning naise rolliks peeti kodu hoidmist. Hilisemad protestantlikud mõtlejad, näiteks Dietrich Bonhoeffer, püüdsid seda käsitlust ümber mõtestada ning rõhutasid rohkem vastastikust teenimist ja armastust.

Feministlik teoloogia on olnud kriitiline kristliku traditsiooni patriarhaalsete perekonnamudelite suhtes. Rosemary Radford Ruether ja Elisabeth Schüssler Fiorenza näitasid, kuidas kiriklik traditsioon on sageli õigustanud meeste domineerimist ning piiranud naiste rolle. Samas rõhutavad feministlikud teoloogid, et perekond võib olla ka hoolimise, vastastikuse toetuse ja võrdse partnerluse koht. Queer-teoloogia omakorda seab küsimärgi alla arusaama, et ainult heteroseksuaalne perekond oleks kooskõlas kristliku usuga. Selle järgi tuleb perekonda hinnata eelkõige selle põhjal, kas suhted väljendavad armastust, õiglust ja hoolimist.

Peatüki üldine järeldus on, et protestantlik teoloogia ei saa tänapäeva perekonnaküsimustes lähtuda ainult ühest ajaloolisest mudelist. Perekonnad on alati olnud muutuvad ja mitmekesised. Kristliku mõtlemise keskmes ei peaks olema üksnes kindla vormi kaitsmine, vaid küsimus, kuidas inimesed saavad elada vastastikuses armastuses, hooles ja vastutuses ning kuidas kirik saab toetada inimesi nende erinevates perekondlikes olukordades.

Seksuaalne väärkohtlemine ja sobimatu käitumine kogudustes

See peatükk käsitleb seksuaalset väärkohtlemist kirikutes ja kogudustes ning rõhutab, et see probleem ei ole kirikust eraldiseisev nähtus, vaid osa laiemast ühiskondlikust vägivalla ja võimu kuritarvitamise probleemist. Dokument rõhutab kohe alguses kahte olulist põhimõtet. Esiteks ei ole seksuaalne väärkohtlemine seotud rohkem ühegi konkreetse seksuaalse orientatsiooni ega sooidentiteediga – ei homoseksuaalsuse, transsoolisuse ega samasooliste peredega. Vastupidi, väärkohtlemine esineb kõige sagedamini domineerivate normide ja võimuhete sees. Teiseks ei ole seksuaalsus iseenesest patusem kui ükski teine inimelu valdkond; probleem tekib siis, kui seksuaalsust kasutatakse võimu, kontrolli ja vägivalla vahendina.

Dokument selgitab põhjalikult, mida mõistetakse seksuaalse väärkohtlemise, vägivalla ja ahistamise all. Seksuaalne vägivald hõlmab kõiki mitte-vabatahtlikke või manipuleeritud seksuaalseid tegusid, puudutusi, ettepanekuid või käitumisi. Tähelepanu juhitakse sellele, et nõusolek ei tähenda ainult vastupanu puudumist, vaid inimese vaba ja teadlikku nõustumist. Eriti oluline on mõista, et väärkohtlemise ohvrid võivad sattuda šoki või „külmumise” seisundisse, kus nad ei ole võimelised vastu hakkama ega sõnaliselt protesteerima. Seetõttu ei saa ohvri vaikimist või passiivsust tõlgendada nõusolekuna. Dokument rõhutab ka, et manipuleerimise, hoolitsuse või autoriteedi kaudu saavutatud „nõusolek” ei ole tegelik nõusolek.

Kirikute puhul nähakse erilise probleemina võimu ja usalduse kuritarvitamist. Pastorid, hingehoidjad, noorsootöötajad ja teised kiriklikud juhid tegutsevad suhetes, mida iseloomustavad usaldus, hoolitsus ja vaimne autoriteet. Need suhted võivad muutuda haavatavaks pinnaseks väärkohtlemisele, kui autoriteeti kasutatakse manipuleerivalt. Dokument kirjeldab, kuidas väärkohtlejad loovad sageli ohvriga järk-järgult usaldusliku suhte, pakkudes tähelepanu, hoolt, tunnustust või abi. Selline manipuleeriv võim võib muuta ohvrile väga raskeks aru saada, et tegemist on väärkohtlemisega, ning veel raskemaks sellest rääkida või abi otsida.

Eriti ohtlikuks peetakse vaimulikku ja hingehoidlikku konteksti, sest väärkohtleja võib esineda inimese vaimse juhina või Jumala esindajana. See tähendab, et väärkohtlemine ei kahjusta ainult inimese psühholoogilist heaolu, vaid võib murendada ka tema usku, palveelu ja kuulumistunnet kogudusse. Kui vägivald toimub keskkonnas, mida inimene seostab Jumala, armastuse ja usaldusega, võib trauma olla eriti sügav. Dokument märgib, et vaimulik väärkohtlemine võib rikkuda inimese suhte kiriku ja isegi Jumalaga.

Oluline osa peatükist käsitleb väärkohtlemise tagajärgi. Seksuaalse vägivalla ohvritel esineb sagedamini depressiooni, ärevust, söömishäireid,

enesevigastamist, suitsidaalsust ja traumajärgset stressihäiret (PTSD). Traumaga võivad kaasneda pealetükkivad mälopildid, hirm, pidev valvelolek, häbitunne ja sügav eneseväärtuse langus. Dokument rõhutab, et seksuaalse väärkohtlemise mõju ei tohi kunagi pisendada ega seletada lihtsalt „ebaõnnestunud armastuse” või „eksimusena”. Tegemist on vägivalga ja võimu kuritarvitamisega, mille tagajärjed võivad olla pikaajalised ja hävitavad.

Erilist tähelepanu pööratakse laste ja noorte väärkohtlemisele. Lapsed ja noored sõltuvad täiskasvanutest ning nende usaldus autoriteetide vastu on sageli suurem ja tingimusteta. Dokument kirjeldab „grooming’u” mehhanismi, kus väärkohtleja võidab lapse usalduse kingituste, tähelepanu ja hoolitsuse kaudu, luues emotsionaalse sõltuvuse. Selline manipuleerimine võib muuta lapsele peaaegu võimatuks väärkohtlemisest rääkida, sest ta kardab kaotada hoolitsuse, tähelepanu või kogukonna toetuse.

Dokument kritiseerib ka kirikute kalduvust eitada või varjata väärkohtlemise juhtumeid. Kogudused võivad pidada end „turvaliseks” ja „pühaks” keskkonnaks ning seetõttu ei taheta uskuda, et väärkohtlemine võiks toimuda just nende keskel. Selline mõtteviis loob aga väärkohtlejatele soodsa pinnase. Lisaks juhitakse tähelepanu, et kirikutes puudub sageli piisav läbipaistvus, järelevalve ja vastutusmehhanism. Pastoritel ja juhtidel võib olla suur ligipääs inimeste eraellu ja haavatavustele, kuid samal ajal vähe kontrolli selle üle, kuidas nad oma võimu kasutavad.

Peatüki lõpus esitatakse ülevaade Euroopa protestantlike kirikute olukorrast. Uuring näitas, et umbes kolmandikul vastanud kirikutest puudusid selged protseduurid seksuaalse väärkohtlemise kaebuste vastuvõtmiseks ja menetlemiseks. Samuti ei paku kõik kirikud ohvritele piisavat toetust või nõustamist. Dokument peab seda väga tõsiseks probleemiks ning rõhutab, et kirikud peavad looma läbipaistvad, kättesaadavad ja usaldusväärsed mehhanismid väärkohtlemise ennetamiseks, kaebuste menetlemiseks ja ohvrite toetamiseks.

Eetika valdkonna eriarvamused kirikutes

See peatükk käsitleb küsimust, kuidas protestantlikud kirikud saavad jääda ühtseks olukorras, kus nende vahel esinevad sügavad eetilised lahkarvamused, eriti soo, seksuaalsuse ja samasooliste suhete teemadel. Dokumendi lähtekoht on, et erimeelsused nendes küsimustes ei ole ainult teoreetilised või õpetuslikud, vaid mõjutavad otseselt kirikute jumalateenistuslikku elu, ordinatsiooni, abielukäsitlust ja inimeste kuuluvustunnet kirikusse. Samal ajal rõhutatakse, et kirikuosaduse säilitamine lahkarvamuste keskel on protestantliku identiteedi oluline osa.

Peatükk analüüsib nelja Euroopa protestantliku kiriku kogemust: Itaalia valdengi ja metodisti kirikut, Norra kirikut, Ungari reformeeritud kirikut ja Tšehhi Evangeelset Vendade Kirikut. Need näited näitavad, kui erinevalt kirikud käsitlevad samasooliste suhteid, ordinatsiooni ja LGBTQI+ inimeste kohta kirikus. Samas ühendab neid kõiki küsimus, kuidas pidada dialoogi ning säilitada osadust ka sügavate erimeelsuste korral.

Valdengi kiriku näide Itaalias näitab pikaajalist ja kaasavat protsessi. Alates 2010. aastast toimus kirikus mitu aastat kestnud arutelu samasooliste paaride õnnistamise üle. Kohalikud kogudused, teoloogid ja kirikujuhid osalesid ühises refleksioonis ning lõpptulemusena võeti 2017. aastal vastu dokument „Families in the Plural”, mis tunnustab perekondade mitmekesisust ning võimaldab samasooliste paaride õnnistamist. Valdengi kirik rõhutab, et tegemist ei ole sakramentaalse abielu ümberdefineerimisega, vaid armastusel, vastastikusel hoolimisel ja vastutusel põhineva liidu tunnustamisega. Samas peetakse oluliseks jätkata dialoogi ning tunnistada, et kogudustes on jätkuvalt erinevaid seisukohti.

Norra kiriku areng oli pikk ja konfliktiderohke. Veel 1970. aastatel suhtuti homoseksuaalsusesse peamiselt hukkamõistvalt, kuid aja jooksul hakkasid kiriku sees kõlama hääled, mis rõhutasid homoseksuaalsete inimeste väärikust ja õigust osaleda kiriku elus. 1990.–2000. aastatel toimusid põhjalikud teoloogilised arutelud Piibli tõlgendamise üle ning küsimus, kas samasooliste suhted on kooskõlas kristliku usuga, jagas piiskoppe ja kirikukogu peaaegu pooleks. Ometi rõhutati järjekindlalt, et erimeelsused ei tohi lõhkuda kiriku ühtsust. Kiriku õpetuslik komisjon jõudis järeldusele, et kuigi vaidlus samasooliste suhete üle on tõsine ja puudutab Piibli tõlgendamist, ei murra see tingimata kiriku ühtsust Augsburgi usutunnistuse VII artikli tähenduses. 2017. aastal võttis Norra kirik lõpuks kasutusele samasooliste abielu liturgia. Samal ajal tunnistati ka seda, et kiriku varasem suhtumine on põhjustanud LGBTQI+ inimestele sügavat valu ja tõrjutust.

Ungari reformeeritud kiriku näide kujutab vastupidist lähenemist. Seal rõhutatakse jätkuvalt klassikalist arusaama abielust kui mehe ja naise vahelisest liidust ning homoseksuaalset käitumist peetakse Piibli järgi patuks. Samas tehakse vahet homoseksuaalsel orientatsioonil ja homoseksuaalsel käitumisel: orientatsiooni enast ei käsitleta moraalse süüna, kuid samasooliste suhteid ei saa kirik õnnistada ega tunnustada. Dokument „Marriage, Family, Sexuality” (2004) kinnitab, et samasooline eluviis ei ole kooskõlas vaimuliku kutsumusega ning kirik peab seisma traditsioonilise abielu kaitsel. Viimastel aastatel on siiski toimunud mõningane arutelude avanemine, näiteks korraldati 2022. aastal avalik

debatipäev sooidentiteedi ja seksuaalsuse teemal. Kuid üldjoontes jääb Ungari reformeeritud kirik konservatiivsele positsioonile ning näeb klassikalist abielukäsitlust ühiskonna ja kiriku alussamb ana.

Tšehhi Evangeelse Vendade Kiriku kogemus näitab aeglast, kuid märgatavat muutust suurema kaasamise suunas. Juba 1990. aastatel tekkisid kirikus LGBTQI+ kristlaste kogukonnad ning 2006. aastal ilmus oluline dokument homoseksuaalsete suhete teemal. Seal tunnistati, et Piibli tekstid ei räägi kaasaegsest arusaamast homoseksuaalsest orientatsioonist ning et samasoolistes suhetes võib esineda püsivat armastust ja vastastikust hoolimist. 2022. aastal võttis kiriku sinod vastu avalduse „We live together in one church”, milles paluti vabandust LGBTQI+ inimeste haavamise eest ning väljendati soovi, et nad võiksid kogeda kogudustes kodu ja aktsepteerimist. Samas jäi kirikusse ka kriitilisi hääli ning vaidlused jätkuvad.

Peatüki üks olulisemaid järeldusi puudutab kiriku ühtsuse mõistet. Mitmes kirikus jõuti arusaamisele, et eetilised lahkarvamused ei pea automaatselt tähendama osaduse katkemist. Kiriku ühtsus ei põhine täielikul üksmeelel kõigis moraaliküsimustes, vaid ühisel usul Kristusesse, evangeeliumi kuulutamisel ja sakramentide jagamisel. Samas rõhutatakse, et lahkarvamused ei tohi muutuda pealiskaudseks kompromissiks või „probleemide vaiba alla pühkimiseks”. Vajalik on aus, teoloogiliselt argumenteeritud ja sageli pikaajaline dialoog.

Dokument näitab ka, et erinevad kirikud kasutavad erinevaid meetodeid erimeelsuste käsitlemiseks. Mõnes kirikus toimub otsustamine peamiselt kesksete õpetusorganite kaudu, nagu Norra kirikus. Teistes, näiteks valdensi kirikus, rõhutatakse rohkem kohalike koguduste osalust ja pikaajalist ühist refleksiooni. Kõigis juhtumites peetakse oluliseks läbipaistvust, kuulamist ja valmisolekut jätkata osadust ka siis, kui täielikku üksmeelt ei saavutata.

Luterliku Maailmaliidu allikad

„Reformation für alle – Transidentität / Transsexualität und Kirche“

Brošüür „*Reformation für alle – Transidentität / Transsexualität und Kirche*“ ilmus Saksamaa Transidentiteedi ja Interseksuaalsuse Seltsi (dgti e.V.) projekti „Trans* und Reformation“ raames reformatsiooni 500. aastapäeva tähistamiseks. Väljaande eesmärk on käsitleda transidentiteedi ja transseksuaalsuse teemat kiriku, teoloogia, meditsiini, õiguse ja ühiskonna vaatenurgast ning edendada arusaama, et kristlik kogukond peaks olema avatud kõigile inimestele sõltumata nende soolisest identiteedist. Brošüür ühendab teaduslikud käsitlused ja

isiklikud kogemuslood, et näidata nii transsooliste inimeste olukorda kui ka võimalusi kiriku uuendamiseks.

Väljaande sissejuhatuses lähtutakse Martin Lutheri reformatsiooni põhimõttest *Ecclesia semper reformanda* – kirik peab end pidevalt uuendama. Autorid leiavad, et tänapäeva kirikul tuleb vastata kaasaegse ühiskonna muutustele samamoodi nagu reformatsiooni ajal. Eriti puudutab see suhtumist transsoolistesse inimestesse, kes kogevad endiselt eelarvamusi ja tõrjutust ka kiriku sees. Brošüüri eesmärk ei ole üksnes kirjeldada olemasolevaid probleeme, vaid julgustada kirikut kujunema kogukonnaks, kus erinevusi nähakse rikkuse, mitte ohuna. Kõik inimesed on autorite hinnangul Jumala loodud ning väärivad võrdset austust ja osadust.

Esimeses peatükis käsitletakse transidentiteedi ajaloolist arengut. Autor Petra Weitzel selgitab, et mõiste „transseksuaalsus“ on Saksamaal kasutusel olnud ligikaudu sada aastat ning selle teaduslik käsitlemine on seotud seksuoloog Magnus Hirschfeldi tööga. Hirschfeld oli üks esimesi teadlasi, kes püüdis mõista transsooliste inimeste kogemusi ning toetas nende õigust elada oma tegeliku soo kohaselt. Samuti käsitletakse meditsiini arengut ning rõhutatakse, et tänapäeval ei pea enamik spetsialiste transidentiteeti psüühikahäireks. Pigem nähakse seda inimese identiteedi loomuliku variandina. Autor juhib tähelepanu sellele, et ühiskonnas levivad endiselt väärarusaamad ning transsoolised inimesed puutuvad sageli kokku diskrimineerimisega hariduses, tööturul ja igapäevaelus. Seetõttu peab oluliseks suurendada teadlikkust ning pakkuda noortele toetavat keskkonda, mis aitab vähendada psühholoogilisi probleeme ja enesetappude riski.

Ajaloolase ja meditsiinieetiku Livia Prüll'i käsitus keskendub sellele, kuidas suhtumine transidentiteeti on läbi ajaloos muutunud. Autor väidab, et transidentiteet ise ei ole uus nähtus, vaid uus on viis, kuidas seda mõistetakse. Tema hinnangul kujunes tänapäevane range kahe soo käsitus välja alles 19. sajandil koos loodusteaduste ja psühhiaatria arenguga. Just sel perioodil hakati transsoolisi inimesi käsitlema kõrvalekalde või haigusena. Hilisem teaduse areng näitas aga, et selline lähenemine ei olnud põhjendatud. Tänapäeval rõhutatakse pigem inimese enesemääramisõigust ning vajadust loobuda transidentiteedi käsitlemisest haigusena. Prüll leiab, et ka kristlik maailmapilt peaks lähtuma inimese väärikusest ning tunnistama transsoolisi inimesi Jumala loodu osana.

Teoloog Gerhard Schreiber käsitleb soolist mitmekesisust teoloogia seisukohast. Ta analüüsib traditsioonilist arusaama, mille kohaselt Jumal lõi inimese meheks ja naiseks, ning näitab, et piiblitekstide tõlgendamine sõltub ajaloolisest ja

kultuurilisest kontekstist. Schreiber rõhutab, et inimese sugu ei ole üksnes bioloogiline nähtus, vaid hõlmab ka identiteeti ja sotsiaalseid rolle. Tänapäeva teadmised bioloogiast ja neuroteadusest osutavad tema hinnangul sellele, et inimese sooline identiteet on märksa mitmekesisem kui lihtne kahe soo mudel. Seetõttu peaks kirik loobuma üksnes binaarsele käsitlusele rajatud õpetusest ning kujundama „mitmekesisuse teoloogia“, kus iga inimene on loodud Jumala näo järgi ning väärib võrdset kohtlemist. Autor seob selle mõtte apostel Pauluse õpetusega, mille järgi ei ole Kristuses olulised inimese rahvus, sotsiaalne seisund ega sugu.

Õiguslikku poolt käsitleb kohtunik Johanna Schmidt-Räntsch. Ta annab ülevaate Saksamaa transseksuaalsuse seaduse kujunemisest ning selle muutumisest. Algne seadus nägi ette väga ranged tingimused, näiteks kohustusliku lahutuse ja soovahetusoperatsiooni enne soo õiguslikku muutmist. Saksamaa konstitutsioonikohus tunnistas mitmed neist nõuetest põhiseadusega vastuolus olevaks ning aja jooksul muudeti seadust inimese põhiõigusi paremini arvestavaks. Samas märgib autor, et süsteem nõuab endiselt eksperdi hinnanguid ja kohtumenetlust, mis võib olla pikk ja keeruline. Tema hinnangul tuleks õiguslikku regulatsiooni veelgi lihtsustada ning suurendada inimese enesemääramisõigust.

Brošüüri teise poole moodustavad intervjuud transsooliste inimeste, vaimulike, arstide, psühholoogide ja kirikujuhtidega. Intervjueeritavad räägivad oma isiklikest kogemustest, usust ja suhtest kirikuga. Mitmed neist kirjeldavad raskusi, mida on põhjustanud eelarvamused, hukkamõist või teadmatus. Samas tuuakse esile ka kogudusi ja vaimulikke, kes on pakkunud toetust ning aidanud transsoolistel inimestel leida oma koha kirikus. Intervjuud näitavad, et positiivne suhtumine ei sõltu üksnes ametlikest kiriklikest dokumentidest, vaid eelkõige koguduse liikmete valmisolekust kuulata, mõista ja aktsepteerida.

Kokkuvõttes jõuab brošüür järeldusele, et kiriku ülesanne ei ole üksnes sallida erinevusi, vaid väärtustada neid kui osa Jumala loodud maailma mitmekesisusest. Reformatsiooni vaim tähendab autorite arvates valmisolekut oma õpetust ja praktikat pidevalt uuendada, lähtudes armastusest, õiglusest ja inimese väärkuse austamisest. Transsooliste inimeste täielik kaasamine kiriku ellu ei ole nende hinnangul kõrvaline küsimus, vaid oluline osa kristliku kogukonna kutsumusest olla avatud ja kaasav kõigi inimeste suhtes.